

(Kronikk i Aftenposten 19.5.1999)

Mange i vårt samfunn unnlater å snakke åpent om problemer i tilknytning til en fjernkulturell innvandring, av frykt for å bli kalt "rasister". Her er det nødvendig med begrepsoppklaring og ikke bare med moralisering. Dette er ikke blitt mindre nødvendig etter at det er dukket opp et nytt og utvidet rasismebegrep.

Den vanskelige antirasismen

Av Sigurd Skirbekk

For noen år siden foretok sosiologen Sissel Gullbjørnrud en studie av kulturkonflikter mellom innvandrere og innfødte på Søndre Nordstrand. Fra hennes rapport kan vi blant annet lese: "Frykten for "rasismespøkelset" har også redusert mulighetene for en saklig meningsutveksling og problemløsning blant beboerne. Som en informant fra Mauritius sa det: "Problemet her er de konfliktene ingen tør snakke om". Resultatet har snarere vært økt mistenksomhet og utrygghet i bomiljøet, en selvforsterkende sløyfe av motstand og aggresjon, som går langt ut over de opprinnelige problemene." (s. 168 i "Jeg er ingen rasist, men jeg blir det snart" - en empirisk undersøkelse av kontakt og konflikt i et flerkulturelt bomiljø. ISS; UiO 1995).

Dette sitatet kan illustrere to poenger. For det første at møter mellom folk fra forskjellige kulturer kan medføre konflikter. For det andre at folk nødig vil snakke åpent om dette, av frykt for å bli kalt rasister. Det er med andre ord ikke slik at "kampen mot rasismen" alltid virker problemløsende.

Disse to poengene kunne vært utdypet med mye informasjon gitt av forskere og politi, av folk tilknyttet undervisning og næringsliv og ellers av forskjellige privatpersoner, ikke minst av folk med innvandrerbakgrunn. Det vil imidlertid føre for langt å gå inn på alt dette. Her må vi nøye oss med å sette ett spørsmål i fokus: Hvilke grunner finnes for å tildele "antirasismen" en overordnet moralsk status, når den vitterlig har mange negative virkninger?

Den første type av svar som vanligvis vil bli gitt på et slikt spørsmål dreier seg om erfaringer fra annen verdenskrig, spesielt om hvordan Hitlers håndlangere forfulgte folk som ble oppfattet å tilhøre en fremmed rase. I store medier er forbindelsen mellom rasisme, folkeforfølgelse og holocaust stadig blitt gjentatt.

Den moralske rett til å fordømme den opprinnelige rasismen har også et vitenskapelig grunnlag. Flere typer av forskning kan fremføres *mot* den oppfatning at forskjellige folkeslag lar seg inndeles i klart atskilte raser, at kultur kan avledes av genetikk og at forskjeller i hudfarge lar seg innordne i et skjema for evolusjon, fra de mindre til de mer utviklede folk.

Disse grunnene til fordel for antirasismen er solide nok, forutsatt at det er den opprinnelige rasisme vi snakket om. Men, som mange har erfart, det som kalles rasisme i *våre* dager dreier seg oftest om forskjellige former for *diskriminering*, eller sosial forskjellsbehandling. Også dette kan til tider være ille nok for dem det går ut over, men det er slett ikke alltid at etnosentrisk diskriminering kan kobles til rasisme i ordets *opprinnelige* betydning.

Når ordet "rasisme" skal dekke forskjellige fenomener, fører det lett til forvirring. Forskere i flere land har skrevet om denne begrepsforvirringen. Michael Banton i England, Anders Lange i Sverige og Inger-Lise Lien i Norge bør nevnes i den forbindelse.

Det nye, eller utvidete, rasismebegrep har hatt sin teoretikere. I første rekke står engelskmannen Martin Barker, med sin bok *The new racism* fra 1981. For Barker var det et uttrykk for rasisme hvis noen sa eller gjorde noe som kunne lede til diskriminering, fremmedfrykt og intoleranse.

Selv om dette kan virke som en utvidet humanisme, er denne begrepsbruken mer problematisk enn mange forestiller seg. Det er vanskelig å hevde som prinsipp at vi aldri skal frykte det fremmede eller diskriminere noen kultur, det vil si gjøre forskjell på det kjente og det ukjente. Det kan videre hevdes at gruppedannelse og samfunnsbygging ikke er mulig uten en viss forskjellsbehandling av et *vi* og et *de*.

Det er tvilsomt å gå ut ifra at kulturer kan være altabsorberende, og at enhver form for diskriminering derfor er illegitim. Det er også problematisk å argumentere mot kulturell diskriminering ut fra en oppfatning om at alle kulturer er like gode, eller at de har det samme forutsetninger for å mestre modernitetens utfordringer. Flere samfunnsforskere vil bestride dette.

Dersom alle former for kulturell diskriminering skulle være illegitime, måtte vi gjøre forutsetninger om at kulturkonflikter kunne reduseres til et spørsmål om holdninger, og at de ikke bygde på strukturelle komponenter. Men kultur dreier seg ikke bare om klesskikker, matvaner og sosiale identitetsmerker. Kultur går dypt, spesielt når det er snakk om forskjeller på tvers av sivilisasjonsgrensene. Ideelt sett er en "oksidental" moraldannelse bygd over individualitet, samvittighet, skyld og mulighet for syndstilgivelse. En tilsvarende rendyrket beskrivelse av en "orientalsk" kultur vil være familie, ære, skam og gjenopprettelse av ære gjennom forhandlinger eller rettfærdig gjengjeldelse. En slik idealtypisk beskrivelse vil riktignok ikke helt ut avspeile den sosiale virkelighet. Folk er ikke determinert av sin kultur, de kan overskride kulturelle føringer. Men for at det skal skje, må det være tillatt å snakke åpent om problemene.

Det er ikke bare i forhold til kultur- og samfunnsforskning at den nyere form for antirasisme blir problematisk. Den kan også komme på tverke av moderne arveforskning. Vel kan det være mye diskusjon innen forskjellige fag når det gjelder betydningen av arv i forhold til miljø. Det kan diskuteres i hvilken grad testresultater skyldes arv, miljøbakgrunn og forhold i en testsituasjon. Det kan også hevdes at målte forskjeller mellom grupper, inndelt etter etniske eller kulturelle kjennetegn, vil være større *innen* gruppene enn *mellom* gruppene; noe som betyr at vi står overfor overlappende normalfordelinger med litt forskjellige mål for spredning og sentraltendens. Men det finnes ingen oppgående arveforsker som vil benekte at arv er en medvirkende faktor for å forklare menneskelig ulikhet, hva enten de vil fortolke forskjellene i en statistisk eller en typologisk sammenheng. Det er selvsagt fullt mulig å akseptere gruppeforskjeller og samtidig være mot forskjellsbehandling av individer med ulike etnisk og sosial bakgrunn.

I sum betyr dette at den ekstreme likhetstenkning, som er en forutsetning for en del av den utvidete rasismeforståelse, får flere typer av forskningen mot seg. Det gis gode grunner for å forutse at det etter hvert vil bli vanskelig å forsvare en slik posisjon, spesielt hvis den også møter folkelig motstand.

Det er en fare for at den folkelige oppslutning om antirasismen etter hvert vil svikte, dersom rasismebegrepet utvides til det urimelige. Mye tyder på at mange oppfatter rasismebeskyldningene, f.eks. i innvandringsdebatten, som forsøk på å utdefinere ubehagelige kritikere, heller enn av å være et forsvar for utsatte grupper. Flere har reagert på å bli omtalt som "rasister" og å få sine argumenter stemplet som "populistisk grums", når de har villet fortelle om sine erfaringer. Dette kan etter hvert også slå over på deres holdninger til den klassiske rasismen.

Et svakt forskningsmessig grunnlag, og en usikker folkelig forankring, er i visse miljøer blitt søkt kompensert ved en sterk vektlegging av det moralske sinnelag. Men det er ikke alltid slik at et godt sinnelag på sikt er det beste utgangspunkt for å fremme gode resultater. Den gode samvittighet ved å hjelpe et enkelt menneske i nød er ikke alltid det beste middel for å hindre at nøden vil øke i omfang.

Dette poenget kan illustreres av motsetningen mellom en etikk som ensidig fremhever de gode gjerninger og våre forpliktelser overfor forfulgte individer på den ene side, og de sannsynlige følger av befolkningsutviklingen i vår levetid på den annen side. Pakistan kan illustrere dilemmaet. Dette landet er på størrelse med Norge og Sverige, 23 pst av landområdet anses som dyrkbart. I 1975 bodde det 74 millioner mennesker i Pakistan.

Folketallet antas i år å passere 150 millioner. Ut fra de senest publiserte beregninger fra FNs demografer kan Pakistans folketall øke til mellom 340 og 350 millioner midt i neste århundre. En skal være naiv for ikke å innse at dette trolig vil føre til sosiale spenninger og til flere former for utstøting, og til at store folkegrupper med rette vil kunne hevde at de blir forfulgte.

Dersom vi bare vil forholde oss til en sinnelagsetikk for å svare på slike utfordringer, vil nok mange i vår generasjon kunne føle en varm og god samvittighet når de hjelper en del enkeltindivider. Samtidig kan denne etikken bidra til at vi skyver ubehagelige dilemmaer av strukturell art foran oss. En neste generasjon kan bli stilt overfor verre valgalternativer enn de vi ser i dag. Den gode samvittighet kan da bli oppfattet som et privilegium som en forrige generasjon av moralistiske antirasister forbeholdt for seg selv.